

והרי אין צריך לטעם זה, אלא "מפני ששומע אותה משליח צבור" – מיבעי ליה לרב אסי לומר. (25)

ולכן מחלקת הגמרא באופן אחר: אלא אידי ואידי [בין הברייתא ובין רב אסי] עוסקים ביחיד.

ולא קשיא.

הא שאמר רב אסי "אין מחזירין אותו", מדובר באופן דאדכר קודם שומע תפלה, ואז אינו חוזר משום "שיכול לאומרה בשומע תפלה".

ואילו הא ששנינו "מחזירין אותו" מדובר באופן דאדכר בטר שומע תפלה (26).

אמר רבי תנחום, אמר רב אסי, אמר רבי יהושע בן לוי: טעה ולא הזכיר יעלה ויבא של ראש חדש בעבודה [ב"רצה"] – אם נזכר בעבודה [ב"ותחזינה עינינו"] – חוזר ממקום שעמד בו, לתחלת עבודה (27).

ואף אם נזכר בהודאה, הריהו חוזר לעבודה.

ואף אם נזכר בשים שלום, הריהו חוזר לעבודה.

אבל אם נזכר לאחר שפים את תפלתו –

כט-ב

כיון שיכול לאמרה בשומע תפלה, לכן יכול לצאת מהש"ץ [וקושיית הגמרא שעיקר הטעם חסר מהספר].

ובכתבי הגר"ח נקט שטל ומטר הוא ממטבע הברכה, ולפיכך השוכח בערב שבת, מתפלל בשבת שתיים, אף שאינו מזכירו, כי צריך להשלים את התפלה, ויתכן שכונתו שחסר בגוף התפלה, אך אינו דין בברכת השנים דוקא, שהרי יכול להזכיר בשומע תפלה. [וראה פמ"ג קיט משב"ז ד, שאע"פ שהשוכח עיקר ברכה אינו יכול להשלימה בשמע קולנו, טל ומטר משלים, שאינו אלא שאלה].

25. תוס' [ע"ב ד"ה טעה, ראה הערה 28] כתבו שהשוכח יעלה ויבא וצריך לחזור, יכול לשמוע משליח ציבור. ויתכן שכאן נדחה טעם זה, כי השוכח טל ומטר נחשב כלא התפלל כלל, וראה הערה 28.

26. בירושלמי [שם] אמרו, שאינו חוזר לראש, ואף לא לברכת השנים, אלא רק לשומע תפלה, כשם שהשוכח יעלה ויבא בר"ח חוזר ל"רצה", והובא בתוס' וברשב"א. והדמיון לר"ח לכאורה

תמוה, שהרי בשאלת גשמים אינו חוזר למקומה העיקרי בברכת השנים, ומשמע שהירושלמי נקט כי יש לה שני מקומות שוין להזכרה, או בברכת השנים או בשומע תפלה.

אבל הרמב"ם [תפלה י ט] כתב, שחוזר לברכת השנים. וכן דעת הבה"ג [ש"חוזר לראש" והיינו למקומה הראשון כדלהלן]. והרשב"א דקדק כן בכרייתא, שהרי לא הוזכר בה כלל "שומע תפלה" ובכל זאת שנינו בה שמחזירין אותו, והיינו לברכה שההזכרה שייכת לה. וסברו שההזכרה בשומע תפלה היא רק כתשלומין למקומה העיקרי, וכן מבואר להדיא בריטב"א [תענית ג ב], וראה ברא"ש שהוכיח כי הבבלי [להלן לג א] חולק בזה על הירושלמי.

27. הלשון "חוזר לעבודה" תמוה לכאורה, שהרי עדיין הוא ב"עבודה". ומכאן הוכיח רבינו יונה כי אחר שסיים את הברכה, נחשב כהתחיל כבר ברכה שלאחריה, וצריך לחזור לראש ברכת עבודה, וכ"כ הגר"א [קיד ו].

והצל"ח כתב שגם לדעת הטור שפסק כראב"ה שכל עוד לא התחיל בברכה

הריהו חוזר לראש התפלה. (28)

אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא: הא דאמרן "סיים חוזר לראש" — לא אמרן אלא לאחר שעקר רגליו.

אבל אם נזכר כל זמן שלא עקר את רגליו, אף אם סיים את תפלתו אינו חוזר לראש, אלא חוזר לעבודה. (29)

אמר ליה רבי תנחום לרב פפא: מנא לך הא?

אמר ליה: מאבא מרי [רב אחא בר אדא]

שמייע לי, ואבא מרי שמע זאת מרב.

אמר רב נחמן בר יצחק: ואף הא דאמרן "עקר רגליו חוזר לראש" — לא אמרן אלא כשאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו [שהיו אומרים אחר שעקר רגליו], שאז נחשבת עקירת רגליו לסיום התפלה.

אבל, אם הוא רגיל לומר תחנונים לאחר תפלתו, אחר עקירת רגליו, (30) אם עדיין לא אמרם, אינו חוזר לראש אף לאחר עקירת רגליו, אלא חוזר לעבודה, משום שנחשב כעומד עדיין בתוך התפלה.

שלאחריה, אומר את ההזכרה בין הברכות — אם נזכר באמצע החתימה [לאחר שאמר "ותחזינה עינינו"] קודם שמסיים הברכה, אינו יכול לומר שם "יעלה ויבא", כי נמצא שאינו יכול לסיים הברכה, משום שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, וכיון שבין כך יצטרך לחזור שוב על מה שכבר אמר — יש לו לחזור לראש עבודה.

28. תוס' [ד"ה טעה] הביאו בשם הלכות גדולות, שרק כשמתפלל ביחידות חוזר, אבל אם מתפלל בציבור אינו חוזר, כי שומעה משליח ציבור. ואע"פ שאמר רבן גמליאל [ר"ה לד ב], אין השליח ציבור פוטר אלא את העם שבשדות, שאנוסים וטרודים, היינו כשלא התפלל כלל, אבל אם התפלל וטעה, יוצא על ידי ש"ץ. אך הרמב"ם לא הזכיר דין זה, וראה כסף משנה [תפלה י ט] ובי"י [סוף קכד] וט"ז [שם ה]. ולכאורה נחלקו בנידון תוס' וחכמי פרוביניצא לעיל [כו ב] אם הטועה בשל ראש חדש, נחשב כאילו לא התפלל כלל או כמחוסר הזכרה גרידא [והרא"ש פסק כשני הצדדים, וראה לעיל כו ב הערה 27, ובמשנת יעב"ץ או"ח ג]. ובשו"ע [שם י] פסק כבה"ג, וכתב שיכון

דעתו לשמוע את כל י"ח ברכות, ומשמע שהש"ץ מוציאו ידי חובתו בתפלה [ולכן כתב הגרעק"א שאם לא גמר תפלתו, וצריך לחזור רק ל"רצה", יכול לשמוע מהש"ץ, ואז אינו צריך לשמוע אלא מרצה ואילך, ואינו גומר תפלתו בעצמו, כי היא ברכה לבטלה].

אולם הריטב"א נקט שהש"ץ מוציאו רק ידי חובתו בהזכרה, ובכל זאת עליו לשמוע כל התפלה, וכן נקט הגר"א [קכד כ] ובשער הציון [שם מז] צידד שאם הש"ץ אומר כמה תיבות בלחש, יוכל להשלימן בפני עצמו. וכבר כתב הב"ח בשם מהרש"ל שבזמננו עדיף שיחזור ויתפלל בעצמו, כי קשה להקשיב ולכוון לתפלת הש"ץ מתחלתה עד סופה, וכן הסיק המ"ב [מ].

29. במ"ב [תכב ו] כתב שחוזר ל"רצה", כי "שלש אחרונות חשובות כאחת", ותמוה שהרי חוזר לשם כי הוא מקום ההזכרה של יעלה ויבא.

30. בזמנם היה אומר תחנונים — כ"אלהי נצור" — אחר שעקר רגליו. ויתכן שלישנא זו סברה כי אף אם סיים תפלתו יכול לתקנה כל עוד עומד לפני המלך [ראה מ"ב קכב ה].

וללישנא זו נמצא ששני תנאים קובעים שסיים תפלתו, וחוזר לראש: א. שעקר רגליו. ב. שאינו רגיל לומר תחנונים. ובהעדר אחד מהם, נחשב כעוסק בתפלה, וחוזר ל"עבודה".

איבא דאמרי: אמר רב נחמן בר יצחק: הא דאמרן כי "לא עקר רגליו חוזר לעבודה" ואינו חוזר לראש התפלה, **לא אמרן אלא כשרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו**, שאם עדיין לא אמר תחנונים, לא נחשב כסיים תפלתו, כל שלא עקר את רגליו.

אבל, אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר

תפלתו, סיום תפלתו נחשבת כעקירת רגליו, (31) וחוזר לראש אפילו אם לא עקר רגליו.

וללישנא זו נמצא ששני תנאים קובעים שעדיין לא סיים תפלתו, ואינו צריך לחזור לראש: א. שלא עקר רגליו. ב. שרגיל לומר תחנונים ועדיין לא אמרם. ובהעדר אחד מהם, נחשב כסיום התפלה, וחוזר לראש (32)

שנינו במשנה: **רבי אליעזר אומר: העושה תפלתו קבע, אין תפלתו תחנונים!** (33)

מבררת הגמרא: **מאי "קבע"?**

וראה מג"א [תכב ב] שאם הסיח דעתו מלומר תחנונים, נחשב כעקר רגליו, ומקורו מירושלמי [פ"ה ה"ב, וראה נשמת אדם כד ב שנחלק והצריך עקירת רגליו ממש, ובבה"ל קיז ד"ה כעקורים דחאון]. והוסיף בשער הציון [ח] שאם רגיל לומר "יהיו לרצון" פעם שניה אחר תחנונים, נחשב כלא סיים עד שיאמרנו.

32. הרי"ף פסק כלישנא בתרא, שאם עקר רגליו או שאינו רגיל לסיים בתחנונים, חוזר לראש. ותמה הצ"ח הרי תפלה דרבנן, וקל וחומר שהאזכרות שבתפלה אינן אלא דרבנן, וראוי להקל בדין שנחלקו בה.

וביאר, שללישנא בתרא, אם יחזור ל"עבודה", לא די שלא יצא ידי חובתו, אלא אף יכשל בכרכה לבטלה בג' ברכות אחרונות. אבל ללישנא קמא גם אם יחזור לראש, לא יעבור בכרכה לבטלה, כי אף שאינו צריך לעשות כן הרי תפלה שלימה יכול להוסיף לנדבה. אך ג' ברכות אחרונות בלבד, אינו יכול להוסיף לשם נדבה.

33. הב"ח ואליהו רבה [צח] כתבו שאם לא

ורבינו יונה וריטב"א כתבו בשם הראב"ד שהיו אומרים אותם אחר "יהיו לרצון", אך קודם לו, אפילו אם אינו רגיל לומר תחנונים, חוזר ל"עבודה", כי "יהיו לרצון" מכלל התפלה, וקודם לו אינו נחשב כסיום התפלה. וראה מ"ב [תכב ז, ושעה"צ ו].

ודעת הגר"א [אמרי נעם, קכב ראה דמשק אליעזר] ש"יהיו לרצון" הוא סיום התפלה, ונחשב כעקירת רגליו, ואחריו אין לומר וידוי ותחנונים. ומשמע כ"ל, שהטעם שהאומר תחנונים אחריו, חוזר לעבודה, הוא רק משום שעדיין הוא כעומד לפני המלך, ובהערה הבאה נברר מחלוקת ב' לישני בזה.

31. כך פירש רש"י [ד"ה אבל], והיינו שסיום התפלה גורם שיחזור לראש, והתחנונים מועילים כהמשך התפלה, ועקירת רגליו נחשבת כסיום אפילו ממשך בתחנונים, אך כשאינו ממשך, אפילו לא עקר חוזר לראש. ונמצא שנחלקו שתי הלשוניות אם השלמת התפלה היא רק עד סיומה, או כל זמן שעומד לפני המלך [ונפקא מינה לנזכר תוך כדי דיבור, שיכול להחשב כהמשך התפלה, אך כבר אינו עומד לפני המלך].

אמר רב יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא: כל שתפלתו דומה עליו כמשוי' ולשון "קבע", משמעותו שהוא חוק קבוע עליו, ועושהו רק כדי לצאת ידי חובתו. (34)

ורבנן אמרי: כל מי שאינו אומרה לתפלתו בלשון תחנונים, ואינו יכול לכוון לבו בכדי לשאול את צרכיו, נחשבת תפלתו כ"קבע". (35)

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: כל שאינו יכול לחדש בה בתפלתו דבר בקשה, (36) זוהי

תפלת "קבע", כי כתפלתו היום, כן תפלתו אתמול, ותפלתו למחר. (37)

אמר רבי זירא: אנא יבילנא להדושי בה בתפלה מילתא, אלא דמסתפינא [ירא אני] דלמא מטרידנא ואבוא לידי טעות.

אביי בר אבין ורב חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו: כל שאין מתפלל עם דמדומי המה [שאינו אומר תפילת יוצר עם הנץ החמה, או שאינו מתפלל מנחה עם שקיעת החמה] (38) — זוהי תפילת קבע! שמראה בכך שאינו

התפלל תחנונים צריך לחזור ולהתפלל, ובמאמר מרדכי ביאר, כי אף שבחסרון כוונה אינו חוזר, היינו משום שחוששין שגם בחזרתו לא יכוון, אך דרך תחנונים ויכול לעשות בקל, ולכן יחזור. והפמ"ג כתב שיש לחוש לברכה לבטלה, ואין להחמיר בדיעבד, ובבה"ל [ד"ה יתפלל] כתב שגם לדעת המחייבים לחזור, היינו משום חסרון כוונה, ואם כן דין זה שייך רק בברכת אבות, ולא בכל התפלה.

34. באבות [ב יג] שנינו "הוי זהיר בק"ש ובתפלה, וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע וכו'" ומשמע שאת ק"ש יעשה קבע, ויכוון לצאת ידי חובה, אך בתפלה אין לכוון לצאת ידי "חובה" כי בכך תחשב כ"קבע", והיינו משום שכל מצוה חיובה מחשיבה למצוה, ואילו תפלה היא רחמי בכל זמן, ואפילו אם יצא ידי חובתו עדיין נחשבת רחמי, ולפיכך אף שהיא חובה לאדם, אין היא תלויה בקיום חובתו, ואין צריך לכוון לצאת בה כדי שתחשב תפלה..

35. כתב רבינו חננאל כי לרבנן אם מתפלל בלשון תחנונים, אף שתפלתו עליו כמשאוי, היא תפלה מעולה. ורבנו יונה כתב שלרבי אושעיא, הדין להיפך, כי אם אין תפלתו כמשאוי, הרי היא תפלה ראויה, אף כשאינו אומרה בלשון

תחנונים.

והטור [צח] כתב "ויתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת, [ו] שלא תראה עליו כמשאוי ומבקש ליפטר ממנה", וביאר הב"י שלכולי עלמא לכתחלה צריך את שני התנאים. ותמה הב"ח שם, שאם כן נמצא שלכל שיטה אחד התנאים מעכב, ובהעדרו צריך לחזור ולהתפלל. ולמה לא הזכירו הטור.

36. הגר"א נקט שחידוש דבר, היינו ששיג את החסרון המיוחד שיש לו בכל יום.

37. הרמב"ם [תפלה ד טז] כתב כיצד היא הכוונה וכו' יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה את תפלתו כמי שהיה נושא משאוי, והיינו שלא יעשנה קבע כי שהמתפלל יכוון, ולכן לא הביא את דעת רבה ורב יוסף שאין טעמם משום קבע של המתפלל, אלא בעצם התפלה הקבועה.

38. כך פירש רש"י [ד"ה עם], ומשמע מדבריו [ד"ה שאינו] ששעות אלה הם עת רצון. ובירושלמי אמרו שע"י כך מתחיל ומסיים את היום כשמורא שמים עליו.

ובבן יהוידע כתב שבבקר השמש מאדימה מוורדי גן עדן, ובערב מאש הגהנום, שעוברת על פתחיהם, ואם מתבונן ושם אל לבו שכר

מקפיד על שעת מצוה ועת רצון.⁽³⁹⁾

כדאמר רב חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מצוה להתפלל עם דמדומי חמה!

ואמר רבי זירא: מאי קראה שממנו למד רבי יוחנן מצוה זו?

שנאמר [תהילים עב ה] "ייראוך עם שמש" — זו תפלת "יוצר אור".

"ולפני ירח דור דורים" — זו תפלת מנחה.⁽⁴⁰⁾

ואף שמן הדין ראוי לעשות כן, מכל מקום לייטי [קלור] עלה במערבא, אמאן דמצלי מנחה עם דמדומי חמה, סמוך לשקיעתה.

מאי טעמא?

דלמא מיטרפא ליה שעתא ויתאחר מחמת אונסו, ויעבור עליו זמן תפלה.

שנינו במשנה: רבי יהושע אומר: המחלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה, ואומר: הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך. ברוך אתה ה' שומע תפלה.⁽⁴¹⁾

מבררת הגמרא: מאי "פרשת העבור"?

אמר רב הסדא אמר מר עוקבא: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כעס כאשה עוברת [מעוברת] — יהיו כל צרכיהם לפניך!⁽⁴²⁾

ועונש, תפלתו מקובלת.

39. אופן זה והאופן שנקט רבי אושעיא, מבטאים חסרון מצד המתפלל, שאינו רואה את התפלה כבשת רחמים. ואילו האופנים שנקטו רבנן ורבה, הם חסרון בגוף התפלה, שאינה נראית כבקשה.

40. רבנו חננאל [לעיל כז ב] כתב שזה עיקר זמן המנחה, שלא הוקשה לזמן התמיד אלא לזמן הקטורת, ולא לייטי עלה במערבא אלא אם מאחר יותר, אך הזמן המעולה הוא מעט קודם ביאת השמש, והביאו הגר"א [רלג]. ובשנות אליהו הפליג במעלת זמן זה. וכן הביא בשערי תשובה [רלה ב] בשם האר"י.

41. הרמב"ם בפיה"מ כתב שאם מגיע ליישוב בשעה שעדיין יכול להתפלל, מתפלל שוב כראוי. ודייק האור שמח [תפלה ד יט] שאם עבר זמן תפלה אינו חוזר ומתפלל, כי אינו דומה למי ששכח ולא התפלל, שהרי כיון שהיה אנוס

יצא בדיעבד בתפלה קצרה. והיינו משום שלא התחייב אלא בתפלה זו, שנתקנה למקום צרה, ורק אם הגיע בתוך הזמן חל עליו שוב חיוב תפלת י"ח ככל אדם הנמצא ביישוב.

אך הב"י [קי] כתב שאם עבר זמן שתי תפלות אינו חוזר, כמו שאין תשלומין אחר ב' תפלות. ומשמע שאחר זמן תפלה אחת חייב בתשלומין. וסבר שגם בדרך יש עליו חיוב תפלה, אלא שמפני אונסו מתפלל תפלה קצרה, וחייב בתשלומין ככל מי שלא התפלל מחמת אונס.

ולדברי שניהם נמצא שתפלה קצרה אינה במקום תפלת י"ח, אלא חיוב נפרד, וכן משמע מדברי תוס' [ג א ד"ה היה, ל א ד"ה מאין] שאין תפלה קצרה אלא במקום סכנה, ומשמע שאפילו באופן שאינו יכול להתפלל תפלה אחרת, כגון הבינו, לא תועיל לו תפלה קצרה, כי היא תקנה נפרדת, ואינה כתפלת י"ח. וראה בהערה 56 שנחלקו בזה הראשונים.

42. רש"י פירש יהיו גלויים לפניך לרחם

איכא דאמרי: מר רב חסדא אמר מר עוקבא: פירוש "עייבור" הוא, שאפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה — יהיו כל צרכיהם לפניך! (43)

תנו רבנן: המחלך במקום גדודי חיה ולסטים, והגיע עת התפלה, מתפלל תפלה קצרה. (44)

ואיזה היא "תפלה קצרה"?

רבי אליעזר אומר: "עשה רצונך בשמים ממעל [שהרי אין בעליונים חטא, ואין רצונך בהם אלא לטוב], ותן נחת רוח ליראיך מתחת [שלא תתערבב רוחם על ידי בריות, כגון חיה ולסטים], והטוב בעיניך עשה

[להם], (45) ברוך אתה ה' שומע תפלה". רבי יהושע אומר: איזו תפלה קצרה? — "שמע שועת (46) עמך ישראל, ועשה מהרה בקשתם. ברוך אתה ה' שומע תפלה".

רבי אלעזר ברבי צדוק אומר: זוהי תפלה קצרה: "שמע צעקת (47) עמך ישראל, ועשה מהרה בקשתם. ברוך אתה ה' שומע תפלה".

אחרים אומרים: זוהי תפלה קצרה: "צרכי עמך ישראל מרובים (48), ודעתם קצרה [ואינם יודעים לפרש צרכיהם] (49). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו, שתתן לכל אחד ואחד די פרנסתו (50), ולכל גויה וגויה די

עליהם, והרי"ף גרס "מלפניך" ולגירסתו מתאימה הוספת רבינו יונה "ולא יצטרכו לעם אחר".

43. רש"י [ד"ה בכל] נקט שלפי שתי הלשונות הכוונה ל"פרישת העייבור", ולשון ראשון ביאר שיהיו צרכיהם לפניך בכל "פירוש" של "עייבור" דהיינו בין בשעת הריון, ובין בשעת כעס [ראה מהרש"א]. ואילו הלשון השני ביאר שיהיו צרכיהם לפניך אפילו בשעת "פרישה" לעבירה. וראה רבינו יונה שלשני הלשונות הכוונה שיספק להם צרכיהם אפילו בשעת חטאם כאשר הוא מתעבר עליהם בכעסו.

44. להלן [הערות 56 — 53] נברר אם חיוב תפלה זו ותפלת הדרך הם חיוב אחד, ואם הם בכלל "תפלה קצרה" שהוזכרה במשנה, או שהן חיובים נפרדים.

45. כך פירש רש"י, והמהרש"א פירש, שאין אדם יודע מה טוב לו, שנאמר "עושה נפלאות לבדו", ולכן מסיים, עשה מה שבעיניך הוא טוב ליראיך. וראה בראש יוסף "כי טוב עוה"ז הוא

טוב ברע ורע בטוב, והטוב הגמור הוא טוב האמיתי". וכעין זה ביאר בספר העיקרים.

46. "שועה" היא לשון גניחה יותר מ"תפלה" [רש"י].

47. ראה מהרש"א שיש ב"צעקה" יותר מ"שועה" וכן להפך, ובזהר [שמות כ] אמרו "שועה" בתפלה, "צעקה" בלב, הילכך צעקה גדולה מכלן, והרחיב בזה בספר שערים בתפלה.

48. ביאר הראש יוסף שלעכו"ם אין דאגה אלא על צרכי הגוף, כבהמות, ורק ישראל שעיקר דאגתם על הנפש, כאשר אין לגוף די מחסורו, קשה לו, כי הוא נטרד מלמודו.

49. כך פירש רש"י, ובשם חידושי הרי"ם ידוע שביאר כי "צרכיהם מרובים מפני שדעתם קצרה"

50. הראש יוסף כתב שבכלל "פרנסה" גם לבוש וחלוקא דרבנן.

מחסורה, (51) ברוך אתה ה' שומע תפלה". (52)

אמר רב הונא: הלכה כאחרים. (53)

אמר ליה אליהו הנביא לרב יהודה אחיה דרב סלא חסידא: לא תרתח [תכעס], ואז לא תחטי! לפי שהכעס מביא לידי חטא.

ולא תרוי [תשתכר ביינן] ואז לא תחטי!

שהשכרות מביאה לידי חטא.

וכשאתה יוצא לדרך — המלך בקונך [טול רשות מבוראך], וצא. (54)

מבררת הגמרא: מאי, כיצד יקיים "המלך בקונך, וצא"?

אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: זו תפלת

51. ביאר הראש יוסף כי כיון שהבטחות התורה "ונתתי גשמיכם" אינם לשכר, אלא לפנות לבם לתורה, נמצא שאין כאן "נתינה" אלא השלמת ה"חסרון".

52. ראה בירושלמי [ה"ד] שמחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע בנוסח תפלה קצרה קשור למחלוקתם [הובאה בע"ז ז ב] אם מקדים שאלת צרכיו לתפלה או להיפך, וחכמים אמרו ששאלת צרכיו רק בשומע תפלה [וראה להלן לא א]. והיינו שלחכמים לא הותרה שאלת צרכיו לפני הקב"ה, אלא בתפלה, ורבי יהושע מתיר אחר שהתפלל וקיים חובתו, ורבי אליעזר סובר שאחר תפלה אסור להוסיף כלום, ורק קודם הותר, אך לכולי עלמא אין היתר לבקש צרכיו כתפלה בפני עצמה, וכן פסק הרמב"ם [תפלה א ב] שהשבח הוא מחיוב התפלה.

ונמצא שבכל נוסח בברייתא יש קולא מקודמו: רבי אליעזר לא התיר אלא לבקש שיעשה רצונו של מקום. רבי יהושע ורבי אלעזר ב"צ התירו בקשה כללית [ונחלקו בלשונה, דהיינו עד כמה מותר לבקשה, כנ"ל] ואילו אחרים התירו אפילו לבקש עבור כל אחד ואחד, אך רק במטבע תפלה שמוכיח שהיתרה מדוחק כי "דעתם קצרה".

וראה בחינוך [תלג] שנקט כי בתפלה קצרה יוצא ידי חובת תפלה, ותמוה שהרי השבח חלק ממצוות התפלה, ובנוסחה לא הוזכר שבח כלל. ושמא כיון שבעת סכנה הוא טרוד, אסרוהו

לסדר שבח בתפלה, כי הכוונה מעכבת בשבח [רשב"א לעיל יג ב], אך בקשה מותרת, ועצם בקשת צרכי צבור נחשב כשבח לרב שרבים צריכים לו, [רא"ש פ"ה כא] ולכן נחשבת תפלה שיש בה שבח.

53. הרמב"ם [תפלה ד יט] כתב שההולך במקום גדודי חיה וליסטים יאמר כנוסחת אחרים, ולא הביא את נוסח התפלה שקבע רבי יהושע במשנה ל"הולך במקום סכנה". והיינו משום שנקט כי "מקום סכנה" ו"מקום גדודי חיה" הם דבר אחד, ואחרים בברייתא זו חלקו על רבי יהושע, ופסק כאחרים. [ואכן הגר"א והרש"ש מחקו את דברי רבי יהושע מהברייתא, כי איך יאמר נוסח שונה מנוסחו במשנה, וראה מעדני יו"ט אות כ].

אך הצ"ח נקט שברייתא זו עוסקת רק בהולך במקום גדודי חיה וליסטים, והיא תפלה מיוחדת שנתקנה להולך שם, ולכן נקט בה רבי יהושע נוסח שונה מנוסחו במשנה.

54. מהר"ל [נתיב העבודה, יג] ביאר שיש שייכות בין שלשת הדברים שאמר לו אליהו. כי האדם מורכב מנפש וגוף, וביציאת אחד מהם משיווי הממוצע, הריהו בא לכלל חטא. והכעס הוא יציאת הנפש מהשתוותה. והשכרות היא יציאת הגוף משיווי. ולכן אמר לו "לא תרתח ולא תחטי, ולא תרוי ולא תחטי". ועוד אמר לו, שאף ביציאתו לדרך יכול להיות משום יציאה

הדרך (55).

מאי תפלת הדרך?

"יהי רצון (57) מלפניך ה' אלהי, שתולוכני לשלום, ותציעירני לשלום, ותסמכני לשלום, (58) ותצילני מכף כל אויב ואורב

ואמר רבי יעקב אמר רב הסדא: כל היוצא לדרך, צריך להתפלל תפלת הדרך. (56)

לנמצא במקום סכנה [ויש בו נוסחאות חלוקים כמדת הסכנה] ואינו לו קשר עם חיוב תפלת י"ח, וכן הוכחנו בהערה 41 מדברי הרמב"ם וב"י.

57. רבינו יונה [ב א] ביאר שאינה פותחת ב"ברוך אתה ה'" [כ"כל הברכות פותח בהן בברוך וחותרם בברוך"], כי השוו אותה לברכת "שומע תפלה" בשמונה עשרה, וכל ברכה שבמקומה היא סמוכה לחברתה, אינה פותחת לעולם ב"ברוך" [והיינו שהסמיכות לחברתה אינה גורמת שחתימת הראשונה תחשב כפתיחה לשניה, אלא שבכרכה כזו לא תקנו פתיחה, ובתוס' רא"ש נקט דהיינו גם בסמוכה לפסוקים, שלא תקנו פתיחה רק בתחילת ענין, וראה הערה 60].

והטור [ק] הביא משמו, שאינה פותחת ב"ברוך", משום שאינה אלא תפלה בעלמא. ואינה לא כברכת הנהנין, ולא כברכה שתקנו על שם המאורע, אלא בקשת רחמים. ורק מפני שיש בה אריכות דברים חותמין בה בברוך. [ולטעמו, אין אדם יוצא בתפלת הדרך של חברו, וראה להלן].

והמהר"ם מרוטנבורג כשהיה יוצא לדרך בבוקר, היה אומרה אחר ברכות השחר, כדי להסמיכה לחברתה. וראה בב"ח [סי' ו] שמדת חסידות היא, ודינה כ"אלוהי נשמה", והגר"א חילק, שאינה הודאה אלא תפלה. וכתב שאם דינה כברכות התורה וברכות השחר, אינה אומרה אלא פעם אחת ביום.

58. הרי"ף הרשב"א והרא"ש הוסיפו "ותחזירני לשלום", אך הטור ושו"ע

מדרך הישר. שהרי הוא עוזב את עבודת השם ופונה לעסקיו. אולם על ידי שתמלך בקונך, אף היציאה לדרך תהיה מתוך דביקות בה' יתברך, ולא תביאך לידי חטא.

55. באלוהו רבה [ק] הביא מהשל"ה שאם תהיה תפלתו שגורה בפיו, ידע שניתנה לו הרשות. וכמאמר רבי חנינא בן דוסא [לד ב] "אם תפלתו שגורה בפיו יודע אני שהוא מקובל". ולכן הוצרך להזהירו על כך, אף שכל אדם חייב בתפלת הדרך. [וראה בסמוך שנחלקו אם היא תפלה או נטילת רשות].

ועל פי זה כתב הצ"ח, שאמנם לא כל אדם זוכה לסימן זה. אבל מי שזוכה לו, אין צריך לשתף נפשיה בהדי ציבורא, כי אם ישתף, לא יועיל לו הסימן. כי אולי הסימן אינו על עצמו, אלא על האחרים שהתפלל עבורם. ונמצא שתפלת הדרך בלשון יחיד נאמרה לאנשים כרבי יהודה שנתבשר על ידי אליהו שהוא במדרגת רבי חנינא בן דוסא, ורק שאר אנשים ישתפו עצמם עם הציבור.

56. בתוס' הרא"ש כתב שתפלת הדרך אינה כתפלה קצרה שבמשנה, כי חיובה חל כשהוא ביישוב ורוצה לצאת לדרך, ואפילו התפלל י"ח, ואילו קצרה חיובה רק כשהוא במקום סכנה, ולא התפלל י"ח. ונקט שתפלה קצרה היא במקום י"ח, וכן נקט החינוך [תלג] וראה הערה 52.

אך באור זרוע [ק"ש מז — מח] נקט שחיוב תפלה קצרה הוא אפילו אחר שהתפלל י"ח, ונתקן למקום סכנה ידועה, ואילו תפלת הדרך נתקנה אפילו כשמהלך במקום שלא ידוע שיש שם סכנה. והיינו שיש חיוב תפלה נפרד

בדרך, ותשלח ברכה כמעשי ידי, ותתנני לחן⁽⁵⁹⁾, לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. ברוך אתה ה' ⁽⁶⁰⁾ שומע תפלה"⁽⁶¹⁾.

אמר אביי: לעולם לישתף איניש נפשיה בתפלתו בהדי ציבורא, ולא יתפלל על עצמו בלשון יחיד⁽¹⁾. כי מתוך שכולל עצמו עם הרבים, תפלתו נשמעת.⁽²⁾

מבארת הגמרא: היכי נימא את תפלת הדרך

בלשון רבים?

יאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו, שתוליכנו לשלום", ולא יאמר "ה' אלהי שתוליכני לשלום" בלשון יחיד.

דנה הגמרא: אימת מצלי את תפלת הדרך?

אמר רבי יעקב אמר רב הסדא: משעה שמחלך בדרך:⁽³⁾

ותסמיכני לשלום, ותצילני מכף אויב ואורב בדרך". והם דברי המשנה וברייתא דלהלן [ס א] ולא הזכיר כלל תפלת הדרך שהובאה כאן, ולא חתימת "שומע תפלה", ובכ"י [קי] עמד על זה. והפרי חדש תירץ שהרמב"ם נקט שתפלה זו היא מדיני הנכנס ויוצא מהכרך [והיא הודאה, ולכן אומרה בלשון יחיד, ראה רע"א רל]. ואילו חיוב תפלת הדרך הוא רק כשלא התפלל ונמצא במקום סכנה, ונחלקו אם מתפלל תפלה קצרה או תפלת הדרך, ופסק שמתפלל תפלה קצרה.

1. רש"י [ד"ה לישתף] כתב "אל יתפלל תפלה קצרה", ובהגהות וציונים גרסו "תפלה זו" או "תפלת הדרך", כי נסוב על תפלת הדרך. אך כבר התבאר לעיל שתפלת הדרך היא חלק מתקנת תפלה קצרה, והיינו שכל הנמצא בסכנה ראוי שישתתף בתפלתו עם הציבור.

2. הלבוש כתב "כדי לכלול עצמו עם תפלת רבים, שמתוך כך תפלתו נשמעת". ויש לדון אם כוונתו שנכלל משום שמתפלל על הרבים, או שמצטרף לתפלת רבים המתפללים, [וראה ר"ה יז ב, ותוס' שם טז א ד"ה כמאן, ודו"ק].

ורבינו ירוחם כתב שאם ירצה אומרה בלשון רבים, ובאליהו רבה פסק שבדיעבד יוצא בלשון יחיד.

3. ראה לעיל [כט הערה 56] שבתוס' רא"ש

השמיטוהו, וראה להלן [ל הערה 4] שנוסח זה תלוי בטעם חיוב תפלת הדרך. ובסידור הגר"ז כתב שאם אין דעתו לחזור בו בים, לא יאמרנו.

59. במג"א [קי י'] כתב בשם ספר הקנה שאומרים "ותתנני" בלשון יחיד, ובכף החיים כתב שאגב כך יאמר גם "רואי" בלשון יחיד. וראה ערוך השלחן שהסיק לומר הכל בלשון רבים, כדלהלן.

60. לעיל [יב א] אמרו "כל ברכה שאין עמה מלכות אינה ברכה", וכתב הרוקח [הובא בב"י רד] לגבי ברכות שמונה עשרה, שברכות התפלה אינן בכלל זה, ויתכן שגם תפלת הדרך בכללן, וראה בתוס' רא"ש שהשוו אותה לברכת "שומע תפלה" בשמונה עשרה, וכיון שבמקומה לא תקנו בה שם ומלכות, הוא הדין כשהיא בפני עצמה, וראה הערה 57.

והפני יהושע כתב שלדעת תוס' [מ ב] שמיאנו בתירוץ זה, צריך לומר שאין בה ברכה כלל, אלא תפלה בעלמא, וכן מבואר בתוס' פסחים [קד ב ד"ה כל] וראה שער הציון [רל ט].

61. הרמב"ם [תפלה י כה] כתב "כשיצא מן העיר בשלום יאמר, "מודה אני לפניך ה' אלקי שהוצאתני מכרך זה בשלום. וכשם שהוצאתני לשלום, כך תוליכני לשלום, ותצעידיני לשלום